UDK 28-522.4:726.821 (497.6)

Turbeta Alije Đerzeleza i Torlak Evli-dede – kultna mjesta muslimana Šipova i okolice

Elvir Duranović
Institut za islamsku
tradiciju Bošnjaka
Sarajevo

U fokusu rada su dvije zanimljive ličnosti iz historije Bošnjaka: Torlak Evli-dedo, učeni imam i prosvjetitelj, i Alija Đerzelez, čuveni junak, opjevan u brojnim bošnjačkim epskim pjesmama. Na osnovu objavljene građe, izvora i narodnih predanja autor nas upoznaje s biografijama ovih osoba, istučući u prvih plan njihov doprinos za širenje i očuvanje islama na našim prostorima, što je presudno utjecalo na odluku da se iznad njihovih grobova sagrade turbeta koja su s vremenom postala kultna mjesta muslimana Šipova i okolice. Nažalost, ova dva turbeta su početkom Drugog svjetskog rata i za vrijeme agresije na Bosnu i Hercegovinu srušena i do danas nisu obnovljena. Stoga, a imajući u vidu značaj koji Torlak Evli-dedo i Alija Đerzelez imaju za kolektivni identitet Bošnjaka, autor rad završava preporukom da se u što skorije vrijeme obnove njihova turbeta i na taj način sačuva od zaborava uspomena na prvi period širenja islama u našoj zemlji.

Ključne riječi: Alija Đerzelez, Torlak Evli-dedo, srednjovjekovni Sokol, Šipovo, Gerzovo, Volari, turbe, kišna dova, Aliđun, epski junak, širenje islama u BiH

Uvod

Opština Šipovo smještena je u zapadnom dijelu Bosne i Hercegovine. Graniči s opštinama: Mrkonjić Grad, Jezero, Kupres, Glamoč, Jajce i Donji Vakuf. Prema Popisu stanovništva iz 1991. godine, na području opštine živjelo je 2.965 Bošnjaka.[1] Godine 2013. popisano ih je samo

[1] *Nacionalni sastav stanovništva rezultati za Republiku po opštinama i naseljenim mjestima 1991.*, Sarajevo,1993., str. 101.

628.[2] Za vrijeme agresije na Bosnu i Hercegovinu većina Bošnjaka Šipova protjerana je sa svojih ognjišta, dok je mali broj u strahu i neizvjesnosti ostao živjeti na okupiranom području. Pripadnici Vojske Republike Srpske srušili su sve muslimanske vjerske objekte u Šipovu i okolici.[3] Među srušenim vjerskim objektima su i dva turbeta: turbe Torlak Evli-dede u Volarima koje su četnici srušili još 1941. godine i turbe Alije Đerzeleza u Gerzovu srušeno 1992. godine. Iako je, prema pričanju ovdašnjih muslimana, lokalno pravoslavno stanovništvo poštovalo oba turbeta, pa čak, kako ćemo vidjeti, i pomagalo obnovu jednog od njih, turbeta su srušena iz istog razloga iz kojeg su planski i sistematski uništavani svi vjerski i kulturno-historijski objekti koji su svjedočili o stoljetnom životu Bošnjaka na ovim prostorima.

S obzirom na to da Torlak Evli-dedo i Alija Đerzelez predstavljaju dva prototipa osobā – evlijā, nad čijim grobovima su, kako bi se sačuvali od zaborava, a radi pouke i ibreta za buduće generacije, u osmansko doba podizana turbeta, prvi je vjerski učitelj i misionar, dakle nekrvni evlija, a drugi je čuveni gazija i šehid – krvni evlija, smatramo da bi odgovorni u Islamskoj zajednici u Šipovu u saradnji sa BZK "Preporod" Jajce u što skorije vrijeme trebali obnoviti njihova turbeta i na taj način sačuvati od zaborava dva spomenika iz prvog perioda širenja islama u dolini rijeke Plive.

Oba turbeta bila su svojevrsna kultna mjesta muslimana Šipova i šire. Muslimani su se pored njih okupljali, izvršavali određene vjerske obrede i učili dove. U nastavku rada ukratko ćemo se upoznati s Alijom Đerzelezom i Torlak Evli-dedom s naglaskom na kultni karakter njihovih turbeta.

Turbe Torlak Evli-dede u Volarima, Šipovo

Srednjovjekovni grad Sokol zapadno od Šipova prvi put u izvorima se spominje 1357. godine. Turci su Sokol nekoliko puta zauzimali i gubili, da bi ga od 1528. u svojim izvorima navodili kao centar nahije Plive.[4] Prema defteru iz 1530. godine tvrđava Sokol imala je 20 mustahfiza čiji je zapovjednik bio Hasan, a njegov zamjenik ćehaja Redžep, dok je imam bio izvjesni Veli-ef.[5] Ovaj Veli-efendija ili Veli-fekih je, ustvari, Evli-dedo, kasnije Torlak Evli-dedo, čije turbe se do 1941.

---

[2] *Popis stanovništva, domaćinstava i stanova u Bosni i Hercegovini, 2013. rezultati popisa*, Sarajevo: Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine, 2016., str. 65.

[3] *Islamska zajednica u Bosni i Hercegovini – Monografija*, Sarajevo: Udruženje Ilmije IZ u BiH, 2012., str. 360.

[4] Husref Redžić, *Srednjovjekovni gradovi u Bosni i Hercegovini*, Sarajevo: Sarajevo Publishing, 2009., str. 177.

[5] Aladin Husić, "Tvrđave Bosanskog sandžaka i njihove posade 1530. godine", *POF*, br. 49., 2000., str. 218.

godine nalazilo uz džamiju u Volarima, opština Šipovo.[6] Te 1530. godine on je uživao timar u selima Prikladica i Slatina u nahiji Sana s prihodom od 1602 akče. Deset godina kasnije Velija je i dalje bio na dužnosti imama u Sokolu, s tim da je tada imao nešto veće prihode nego ranije, 1623 akče. Upravo u vrijeme dok je Velija bio imam u tvrđavi otpočeo je proces širenja islama u nahiji Sokol kojem su tada pripadali današnje Šipovo i Volari.[7] Njegov neizmjerni doprinos u širenju islama na ovom području ljudi su cijenili i prepričavali s koljena na koljeno. Prema narodnom predanju, Torlak Evli-dedo bio je derviš, učenjak i misionar koji je početkom XVI stoljeća, kada je ovo područje ušlo u sastav Osmanske države, širio islam među lokalnim stanovništvom i brinuo se o njihovim duhovnim potrebama.[8]

Iako postoje određene sličnosti u imenima Torlak Evli-dede i Torlak Alije, čiji grob turbe se nalaze u Vincu, općina Jajce, ovu dvojicu muslimanskih velikana ne bi trebalo miješati. Osim imenā između ovih osoba ne postoje bitnije sličnosti. Torlak Evli-dedo u narodnoj tradiciji poznat je kao sufija i misionar, dok je Torlak Alija čuveni junak s kraja XVI stoljeća.[9]

Poslije smrti Torlak Evli-dedo ukopan je u haremu džamije u Volarima[10], selu istočno od Šipova, a zahvalni učenici i poštovaoci napravili su kameno turbe iznad njegovog groba.[11] S vremenom je njegovo turbe postalo mjesto hodočašća, pobožnih posjeta i polazna tačka u obredu kišne dove.

Muslimani Volara i drugih šipovačkih naselja su tokom Drugog svjetskog rata i za vrijeme agresije na Bosnu i Hercegovinu 1992-1995. godine bili na udaru zločinačkih četničkih hordi koje su, koristeći ratno stanje, uništavale sve što je muslimansko. Svi muslimanski vjerski objekti na području Šipova bili su zapaljeni i uništeni. Među njima su 1941. godine stradali džamija i turbe u Volarima. Džamija je nakon rata obnovljena, ali turbe, nažalost, još nije.[12]

---

[6] Ismet Bušatlić, *Kraljevski grad pod sultanima*, Jajce: MIZ Jajce, 2011., str. 304.

[7] Ibid, str. 304.

[8] Kazivao Fehim Hadžić (1940) iz Duljaka, opština Šipovo. Zabilježio Elvir Duranović 24.07.2011.

[9] O Torlak Aliji vidi: Elvir Duranović, "Alija Torlak – između stvarnosti i narodnog vjerovanja", *Godišnjak* BZK "Preporod", god. XVI, Sarajevo, 2016., str. 496-503.

[10] Volari su prigradsko naselje udaljeno 3 km jugoistočno od centra Šipova. Početkom austrougarske vladavine Gornji i Donji Volari su imali 67 kuća sa 345 stanovnika, od čega 261 muslimana. Prema popisu stanovništva iz 1991. godine u Volarima je bilo 576 mještana, 326 Muslimana, 239 Srba, 4 Hrvata i 7 Jugoslovena.

[11] Drino Dževad, "Upravno-pravni položaj područja Šipova u osmanskom razdoblju", u: *Bošnjaci Šipova kroz historiju*, Zbornik radova sa prvog naučnog simpozija "Bošnjaci Šipova kroz historiju" održanog 21. novembra 1998. godine u Sarajevu, Zenica: Udruženje intelektualaca Bošnjaka Šipova u izgnanstvu – Zenica, 1999., str. 40.

[12] Senija Milišić, "Drugi svjetski rat i genocid nad Bošnjacima Šipova 1941-1945. godine", u: *Bošnjaci Šipova kroz historiju*, Zbornik radova sa prvog naučnog simpozija "Bošnjaci Šipova

Za vrijeme sušnih mjeseci kišna dova u Volarima učila se pored turbeta Torlak Evli-dede, u haremu stare džamije u Volarima i na Crnom kamenu, brdu sjeverno od sela. U dogovoru s džematlijama Volara imam je određivao vrijeme za dovu, a zatim bi pozvali mektebsku djecu, jer su, prema ustaljenom običaju, kišnu dovu uz imama učila samo maloljetna bezgrešna djeca. Učesnici u obredu okupljali bi se ispred džamije, imam bi među njima određivao bajraktara i učače ilahija, dok su ostala djeca bila zadužena da, prema potrebi, uče *amin*. Nakon što bi se uspostavio redoslijed u povorci, imam bi s djecom ulazio u džamiju klanjao dva rekata nafile namaza za kišu i tu bi proučili dovu. Bajraktar je zatim uzimao bajrak iz džamije, a potom su svi odlazili do turbeta Torlak Evli-dede, gdje je imam ponovo učio dovu za kišu dok su djeca aminovala. Zatim je povorka, predvođena bajraktarom i imamom, kretala od džamije preko mosta na rijeci Plivi do Crnog kamena. Sve vrijeme imam je učio dove, a djeca su za njim ponavljala *amin*. Na Crnom kamenu bi ponovo klanjali dva rekata dobrovoljnog namaza i proučili kišnu dovu, a zatim bi se brzo vraćali kući, jer, prema kazivanju učesnika, skoro uvijek bi pala kiša prije nego što bi se učesnici u povorci uspjeli vratiti svojim kućama. Posljednji imam koji je na ovaj način s mektebskom djecom učio kišnu dovu bio je efendija Memiš.[13]

Osim što se koristilo kao kišno dovište, turbe Torlak Evli-dede posjećivali su i darovali lokalni stanovnici kad god su željeli da im se ispuni želja (murad) ili otkloni kakva nedaća.

Alija Đerzelez i njegovo turbe u Gerzovu, Šipovo

Alija Đerzelez najpopularniji je junak muslimanske epske narodne pjesme u Bosni i Hercegovini. Junaštvo i drugi različiti aspekti njegove osobnosti opjevani su u više od četrdeset epskih pjesama.[14] Muhamed Hadžijahić navodi da je Alija Đerzelez kod Bošnjaka zamjena za srpskog junaka Marka Kraljevića.[15] Veliki broj epskih pjesama o Aliji Đerezlezu ponukao je Aleksija Olesnickog, čuvenog istraživača orijentalne zaostavštine na našim prostorima, da pokuša, prema njemu dostupnim izvorima, pronaći historijskog Aliju Đerzeleza. O tome je napisao dva rada. U prvom tekstu naslova "Tko je zapravo Alija Đerzelez?" poistovijetio

kroz historiju" održanog 21.novembra 1998. godine u Sarajevu, Zenica: Udruženje intelektualaca Bošnjaka Šipova u izgnanstvu – Zenica, 1999., str. 154.

[13] Kazivao Fehim Hadžić (1940) iz Duljaka, opština Šipovo. Zabilježio Elvir Duranović 24.07.2011.

[14] Mirsad Kunić, "Usmenoepska dimenzija junaka Đerzelez Alije", *Gradina* – Zbornik za zaštitu, proučavanje i promociju kulturno-historijskog, običajnog i prirodnog nasljeđa, god. I, br. 1., Zenica: Udruženje KPS "Baton" Zenica, 2012., godine, str. 33.

[15] Muhamed Hadžijahić, *Narodne pjesme o Đerzelez Aliji*, Sarajevo, 1934. godine, str. 3.

je našeg junaka s čuvenim Ali-begom Mihal-ogluom.[16] Pošto je nedugo poslije ovog teksta Olesnicki došao do dokumenta koji baca sasvim drugačije svjetlo na ličnost Alije Đerzeleza on je godinu kasnije napisao novi tekst "Još o ličnosti Đerzelez Alije",[17] u kojem nagovještava da je Alija Đerzelez, ustvari, Gerz Ilijas, junak s kraja XV stoljeća, učesnik čuvene bitke na Krbavskom polju.[18]

Dva desetljeća kasnije Hazim Šabanović pronalazi Gerza Ilijasa u defteru iz 1485. godine u nahiji Dobrun te oprezno tvrdi: *U toj nahiji nalazio se 1485. g. timar Gerz Eljasa, koji je, mislim, historijska ličnost Đerzelez-Alije.*[19] Nakon toga, Đenana Buturović nedvojbeno je ustvrdila da je Alija Đerzelez, ustvari, Gerz Ilijas.[20] Ona kaže: *Danas u nauci postoje nepobitni dokazi da je epski junak Alija Đerzelez historijska ličnost, ratnik i junak iz bosanskog krajišta, koji je živio krajem XV vijeka*.[21]

Kako su život i vojna služba Gerz Ilijasa – Alije Đerzeleza detaljno istraženi i prezentirani u našoj literaturi,[22] u nastavku rada donijet ćemo samo osnovne biografske crtice iz života ovog velikog junaka. Rođen je otprilike 1440. godine u Janiji u Grčkoj.[23] U Skopskom vilajetu je 1466. godine kao plaću za vojničku službu, bio je pripadnik konjice, dobio na uživanje timar.[24] Osamdesetih godina XV stoljeća Gerz Ilijasa već nalazimo u Bosni, gdje posjeduje timare u Dobrunu i nahiji

---

[16] Aleksije Olesnicki, "Tko je zapravo Đerzelez Alija?", *Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena*, knj. XXIX, sv. 1, JAZU, Zagreb, 1933. godine, str. 18-37.

[17] Aleksije Olesnicki, "Još o ličnosti Đerzelez Alije", *Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena*, knj. XXIX, sv. 2, JAZU, Zagreb, 1934. godine, str. 20-55.

[18] Aleksije Olesnicki, "Bošnjak Hadum Jakub, pobjednik na Krbavskom polju g.1493.", *Rad JAZU*, 1938. knj. 264., Zagreb, 1938. godine, str. 123-160.

[19] Hazim Šabanović, *Bosanski pašaluk, postanak i upravna podjela*, Sarajevo: Svjetlost, 1982., str. 131.

[20] Đenana Buturović, "Gerz Ilijas – Đerzelez prema historijskim izvorima iz XV, XVI i XVII vijeka", *Prilozi za književnost, jezik i folklor*, knj. XLI, sv. 3-4, Beograd, 1975. godine, str. 172-186.

[21] Ibid., str. 172.

[22] Uz, u fusnotama navedene radove o Đerzelez Aliji, napominjemo da je prvi broj *Gradine – Zbornika za zaštitu, proučavanje i promociju kulturno-historijskog, običajnog i prirodnog naslijeđa*, štampanog u Zenici 2012. godine, posvećen životu i ratnom putu našeg junaka. Od radova objavljenih u *Gradini* posebno skrećemo pažnju na sljedeće: Aladin Husić, "Gerz Ilijasova – Đerzelezova vojnička služba i refleksije na toponomastiku", str. 33-51; Šećo Talić, "Legende i predanja o Aliji Đerzelezu sa posebnim osvrtom na legende iz Gradišća kod Zenice", str. 53-68.; Mirsad Kunić, "Usmenoepska dimenzija junaka Đerzelez Alije", str. 69-86.

[23] Aladin Husić, "Gerz Ilijasova – Đerzelezova vojnička služba..., str. 50.

[24] Hazim Šabanović, *Krajište Isa-bega Ishakovića, Zbirni katastarski popis iz 1455. godine*, Sarajevo, 1964. godine, str. 105.

Brod.[25] Zbog ratnih zalaganja njegovi posjedi se neprestano povećavaju, a 1489. godine u popisnom defteru označen je kao Ilijas-beg. To znači da je zbog junaštva na bojnom polju i ratnih uspjeha Gerz Ilijasu poslije 1485. godine dodijeljena titula bega, a njegovi prihodi uvećani su na nivo *zeameta*.[26] Gerz Ilijas je učestvovao u brojnim bitkama, od kojih se posebno izdvaja ratni pohod Vuka Gregurevića na Bosnu 1480. godine. Historijske podatke o ovom prodoru ugarskih snaga i junaštvo Alije Đerzeleza zabilježio je, s mnogo epskih elemenata, poznati osmanski naučnik i historičar Ibn Kemal.[27] U sedmoj svesci svoje značajne *Istorije dinastije Osmana* Ibn Kemal govori o ratovanju bosanskog sandžak-bega Davud-paše. Opisujući događaje iz 1480. godine, Ibn Kemal navodi kako je ugarski kralj Matija Korvin organizovao kaznenu ekspediciju protiv Davud-paše zbog toga što je ovaj prekršio primirje i godinu ranije, vraćajući se iz Kranjske i Štajerske s akindžijama upao u Ugarsku i pljačkao sve do Rabe. Matija Korvin je, prema Ibn Kemalu, spremio sedam hiljada probranih oklopnika, predvođenih sa sedam iskusnih vojskovođa, a na čelo vojske postavljen je Vuk Grgurović. Ugarska vojska je bez otpora prodrla do Sarajeva, koje su pljačkali tri dana. Prvog dana pljačkali su čaršiju, drugog dana okolicu, a trećeg dana su uništili grad požarom. U međuvremenu, počinje da se prikuplja bosanska vojska. Pristižu višegradski kadija Begović, kadija nahije Brod, Husamović, sin Davud-pašin, Sulejman-beg i Alija Đerzelez s akindžijama. Poslije paljenja Sarajeva Grgurović daje naredbu za povratak i šalje Petra Dojčina, jajačkog bana, naprijed s plijenom, a on je ostao da štiti odstupnicu.

S druge strane, Davud-paša šalje Đerzelez Aliju da čuva ulaz u klisuru u Milodražju kako bi spriječio prolaz ugarskoj vojsci, a on s ostatkom vojske napada Vuka Grgurovića. Poslije bitke koja je trajala sve do zore Vuk se s vojskom povlači u klanac. Na ovom mjestu Ibn Kemal, u maniru epskog pripovjedača postavlja kulisu za konačni obračun između Alije Đerzeleza i Vuka. Na najužem mjestu u klancu, Vuka je na megdanu čekao Alija Đerzelez. Evo kako je Ibn Kemal opisao Aliju:

> *Kada je (Grgurović) stigao na teško mesto prolaza, pogleda i spazi: jedan tigru sličan gorostasni lav preprečio mu je put i stoji. Po liku i prilici čovek, po strahopoštovanju koje uliva, div plamenog daha. Boja kože liči*

[25] Đenana Buturović, *Bosanskomuslimanska usmena epika*, Sarajevo: Institut za književnost i "Svjetlost", 1992. godine, str. 295.

[26] *Zeamet* (*zijamet*) je veliki spahiluk čiji godišnji prihodi su bili od 20000-90000 akči. Ibid., str. 295.

[27] Ibn Kemal ili, punim imenom, Šemsudin Ahmed b. Sulejman b. Kemal-paša udario je neizbrisivi pečat na kulturni život Osmanskog carstva, ne samo svog doba (1468-1534.) već i cijelog 16. vijeka. Kao pravi istočnjački čovjek od pera, on je ostavio impozantan niz književnih i naučnih djela raznovrsne tematike. Priznat kao pisac i naučnik smatran je autoritetom i zbog društvenog ugleda koji je uživao, kao nastavnik najpoznatijih medresa u Carstvu i najzad, kao šejhu-l-islam. Njegovo najznačajnije djelo je *Istorija dinastije Osmana*.

mu na oganj, lice na golu stenu, brci na crnu goru. Glava mu je kao usijani kazan, oči kao krvlju naliveni čanci. Stao bez konja i raskoračio se. Njegov strahotni lik zauzeo je prolaz, kao da se srušio vrh planine i ispunio tesnac.[28]

Vidjevši da će stradati Vuk traži od Alije da ga propusti kroz klanac, a da će mu on izaći na megdan na širokom polju. Alija ga pušta da prođe, ali Vuk kukavički bježi.[29]

Svoj ratni put Alija Đerzelez završio je 1491. godine u borbama za tvrđavu Sokol na Plivi, ili nedaleko odatle u polju današnjeg sela Gerzova koje je po njemu dobilo ime.[30] Iz poštovanja prema Aliji Đerzelezu muslimani Sokola i okolnih mjesta sagradili su iznad njegovog groba turbe. Ne zna se tačno kada je turbe sagrađeno ni ko ga je sagradio, no vrlo brzo je postalo mjesto hodočašća. Stevan Š. Bunjević, sveštenik iz Gerzova, zabilježio je 1887. godine da Alijinom: *...grobu dolaze Muhamedovci iz dalekih krajeva i poklanjaju se.*[31]

Prema predanju, turbe Alije Đerzeleza u Gerzovu održavali su dizdari grada Sokola. Kada je porodica Dizdar odselila u Vražić, gdje i danas živi, turbe je zapušteno i za vrijeme Prvog svjetskog rata je prokislo i dosta oštećeno. Poslije rata turbe su popravili Milan Novaković iz Gerzova i Ćamil Hadžić iz Dragnića, a priloge su dali predsjednik opštine Gerzovo, Kosta Novaković, i proto Pavle Ubavić.[32] Staro turbe srušeno je početkom Drugog svjetskog rata.

Mehmed Mujezinović je polovinom XX stoljeća zabilježio da se na grobu legendarnog junaka Alije Đerzeleza u Gerzovu nalazilo turbe. Bila je to jednostavna građevina, veličine 5.50 x 5.50 m, s drvenim krovom na četiri vode i alemom s dvije jabuke na vrhu krova. Navodno je na ulazu u staro turbe bio natpis koji je ostao sačuvan zahvaljujući nekom prijeratnom imamu u Bešnjevu. Na ulazu u turbe pisalo je:

Vičan boju i okršaju,
I poznat po junaštvu na mejdanu,
Umrli Alija Đerzelez.
Od posjete grobovima mučenika
Svrha je traženje lijeka bolesnima.[33]

Početkom 1970. godine Ibrahim Mešić iz Lubova, općina Šipovo, obnovio je turbe, zamijenivši šindru pocinčanim limom. Svečano otvaranje turbeta upri-

[28] Dušanka Bojanić, "Dve godine istorije Bosanskog krajišta (1479. i 1480) – prema Ibn Kemalu", *POF*, br. XIV-XV, 1969. godine, str. 44.

[29] Ibid., 44.

[30] Aladin Husić, "Gerz Ilijasova – Đerzelezova vojnička služba...", str. 39.

[31] Stevan Š. Bubnjević, "Đerzelez Alija", *Bosanska vila,* List za zabavu, pouku i književnost, str. 60.

[32] Miroslav Niškanović, "Ilindanski dernek kod turbeta Djerzelez Alije u Gerzovu", *Novopazarski zbornik*, br. 2, 1978. godine, str. 164.

[33] Mehmed Mujezinović, *Islamska epigrafika Bosne i Hercegovine*, Sarajevo: Sarajevo Publishing, 1998., knj. 3., str. 12-13.

ličeno je na Aliđun 02. augusta iste godine uz prisustvo visokih vjerskih zvaničnika i predstavnika vlasti.[34] Turbe Đerzelez Alije ponovo je srušeno početkom agresije na Bosnu i Hercegovinu 1992. godine. Do danas nije obnovljeno.

Mjesto na kojem se nalazilo turbe Alije Đerzeleza u Gerzovu. Na slici se vide, bijelom bojom označeni, tragovi nekadašnje građevine.

Napomenimo još da je Alija Đerzelez imao dva turbeta. Uz turbe u Gerzovu, njegovo drugo turbe nalazilo se u Budimu. Pečevija bilježi da su nevjernici, kada su ubili Aliju Đerzeleza odsjekli njegovu glavu i odnijeli je svom kralju u Budim. Kralj reče da je to glava čuvenog junaka i dade da se sahrani.[35] Kasnije kada je sultan Sulejman osvojio Budim, naredio je da se na tom mjestu sagradi turbe. Brdo na kojem se nalazilo turbe Alije Đerzeleza u Budimu nazvano je Gerz Ilijasovo brdo.[36]

O smrti Alije Đerzeleza ostalo je sačuvano i narodno predanje koje se među Bošnjacima šipovačkog kraja prenosilo usmeno s koljena na koljeno. Prema predanju: *Alija Đerzelez se zajedno sa svojim gazijama odmarao na prostranom polju. Alija je donio tri kamene ploče dugačke 4-5 m na kojima je klanjao. Kada je Ale pao na sedždu, jedan prerušeni ugarski asker iz okolne šume mu je mučki priš'o s leđa i sabljom mu odsjekao glavu. Ale se uspravio, uzeo u ruke svoju odsječenu krvavu glavu i potrčao za nevjernikom. Trčeći tako umalo da ga stigne, kad ga primijetiše*

[34] Ismet Bušatlić, *Kraljevski grad...,* str. 305.

[35] Ibrahim Alajbegović Pečevija*, Historija 1520-1576.*, Sarajevo: El-Kalem i Orijentalni institut, knj. 1., 2000. godine, str. 206.

[36] Aleksije Olesnicki, "Još o ličnosti Alije...", str. 38.

njegova sabraća i povikaše: "Eno našeg Ale trči bez glave." U tom momentu Ale pade, a glava mu se otkotrlja pred noge nevjernika. On je zgrabi i sa ostalima svojima umače put Mrkonjića i dalje Ključa i Bihaća. Alijini saborci iskopaše kabur na mjestu gdje je pao jureći nevjernika i predadoše Aliju majci Zemlji. Ubrzo zatim narod Prhova i ostalih sela šipovačkog kraja nad kaburom sagradi turbe. U znak poštovanja i zahvalnosti prema veličini junačkog djela i šehitske žrtve, mještani Prhova, sela u blizini mjesta Aline pogibije, muslimani i ostali, promijeniše ime u Gerzovo. Alijin kabur od tada pa kroz vikove postade misto svakodnevnih pohoda dobrih ljudi sviju vira i nacija iz svih krajeva Bosne i diljem svita.[37]

Ploča na kojoj je, prema narodnom predanju, Alija Đerzelez klanjao kad je ubijen

Do ponovnog rušenja turbeta 1992. godine u njemu su se pored kabura nalazili ibrik s vodom i peškiri, jer se vjerovalo da Alija noću ustaje i klanja. Turbe je bilo locirano pored magistralnog puta Šipovo – Mrkonjić Grad, pa su putnici namjernici svakodnevno svraćali i tu izgovarali svoje molitve, darujući pritom dobrovoljni prilog.

Nekadašnji natpis na ulazu u staro turbe Alije Đerzeleza sugeriše da se posjetom turbetu tražio lijek za bolesnike. Vjerovalo se da ostrugana prašina s kamenih zidina turbeta pomiješana s vodom pomaže u liječenju određenih bolesti.[38] Radi zdrav-

[37] Dževad Šabić, "Legende i priče Bošnjaka Šipova", u: *Bošnjaci Šipova kroz historiju*, Zbornik radova sa prvog naučnog simpozija "Bošnjaci Šipova kroz historiju" održanog 21. novembra 1998. godine u Sarajevu, Zenica: Udruženje intelektualaca Bošnjaka Šipova u izgnanstvu – Zenica, 1999., str. 353.

[38] Dževad Drino, "Upravno-pravni položaj područja Šipova..., str. 40.

lja turbe su posjećivali muslimani i nemuslimani, bez ikakve razlike. Osim toga, Đerzelezovo turbe hodočastile su i obespravljene osobe, bez obzira na vjeru i naciju, tražeći kod turbeta Božiju zaštitu i pravdu.[39] Za vrijeme duge suše tokom ljetnih mjeseci pored turbeta Alije Đerzeleza učile su se dove za kišu. Imam iz Vražića, obližnjeg sela, dolazio je zajedno s djecom i učio pored turbeta kišnu dovu. No, glavno okupljalište pored turbeta u Gerzovu do 1941. godine bilo je za Aliđun 02. augusta. Bunjević je, sada već daleke 1887. godine, napisao da se grob Alije Đerzeleza osobito posjećuje za sv. proroka Iliju. Tada muslimani pjevaju ovu pjesmu:

Razbolje se Đerzeleze
Aman, aman!
Na Gerzovu ravnom polju,
Aman, aman![40]

Kod turbeta Alije Đerzeleza nisu se okupljali samo muslimani, već i nemuslimani, prvenstveno pravoslavci iz okolnih mjesta. Prema narodnoj: "Do podne Ilija, od podne Alija!", aliđunski teferič u Gerzovu bio je podijeljen na dva dijela. Pravoslavci su prije podne odlazili na službu Božiju u obližnju crkvu, a zatim su išli do turbeta gdje su se već počinjali okupljati muslimani. Muslimani su, pak, po dolasku klanjali dva rekata nafile "na murad" pored turbeta i molili su Boga za zdravlje, napredak i bereket. Neki su klanjali na pločama u blizini turbeta za koje se vjerovalo da je Alija Đerzelez klanjao na njima kad je ubijen. Tačno u podne muslimani su se ponovo okupljali pored turbeta i zajednički klanjali podne-namaz, a zatim bi imam proučio dovu. Nakon toga počinjao je dernek, veselje i teferič. Zabavljali su se odvojeno muslimani i pravoslavni, svaki za sebe. Stariji su učvršćivali ranija prijateljstva i sklapali nova, a mlađi su igrali i pjevali. Muslimanske djevojke sjedile su zajedno i pjevale sevdalinke.[41]

Jedini zajednički sadržaj bila su sportska natjecanja u skakanju iz mjesta, trčanju, bacanju kamena s ramena i ćuskije. Gerzovske igre bile su poznate u široj okolini, pa su takmičari dolazili i iz udaljenih krajeva. Pobjede su se prepričavale tokom cijele godine, a pobjednici su uživali privilegovani status u svojoj zajednici. Nakon sportskih takmičenja ljudi su se počinjali vraćati kući, a neki su ostajali do kasnih poslijepodnevnih sati.[42]

---

[39] Dževad Šabić, "Društveno-ekonomske prilike, ostaci materijalne kulture, etimološko nasljeđe Bošnjaka Šipova iz osmanskog razdoblja", u: *Bošnjaci Šipova kroz historiju*, Zbornik radova sa prvog naučnog simpozija "Bošnjaci Šipova kroz historiju" održanog 21. novembra 1998. godine u Sarajevu, Zenica: Udruženje intelektualaca Bošnjaka Šipova u izgnanstvu – Zenica, 1999., str. 73.

[40] Stevan Š. Bunjević, "Đerzelez...", str. 60.

[41] Miroslav Niškanović, "Ilindanski dernek...", str. 165.

[42] Ibid., str. 165.

U svom kratkom radu o aliđunskom okupljanju muslimana i pravoslavaca na Gerzovu polju pored turbeta Alije Đerzeleza Miroslav Niškanović zaključuje: *I pored toga što su se na istom mjestu u isto vrijeme okupljali Srbi i Muslimani, ovaj dernek imao je dvojni karakter i predstavljao, ustvari, dva skupa koji se održavaju paralelno. Čak i sam momenat takmičenja na kome sāmō proslavljanje dobija zajednički karakter, odražava izvjesnu podvojenost ovih, u to vrijeme, izolovanih grupa. Također treba reći da se ovaj skup prije svega karakteriše obrednim (služba, klanjanje) i društvenim (igre, pjesme, sastanci prijatelja i slično) elementima, a mnogo manje ekonomskim (trgovina), što ga izdvaja iz grupe skupova sa, prije svega, ekonomskim sadržajem (godišnji vašari, sajmovi itd.).*[43]

U isto vrijeme dok su muškarci iz Jajca i okolice odlazili na dovište kod turbeta Alije Đerzeleza u Gerzovu, žene muslimanke su se okupljale kraj turbeta Fatihovog bajtara (veterinara) u Lučini, tri kilometra sjeverno od Jajca pored ušća rječice Lučine u Vrbas. O ovom turbetu Mujezinović je kratko zabilježio: *Na 3 km udaljenosti od Jajca prema Dnoluci nalazi se turbe za koje je vezana legenda po kojoj je tu sahranjen neki bajtar (veterinar) sultana Fatiha Mehmeda. Ovo turbe je jednostavna građevina 6 x 5 m sa četverostrešnim drvenim pokrovom. Zidano je od ćerpića sa kamenim temeljem. U unutrašnjosti je jedan drveni sarkofag sa nišanima na kojima je isklesan mač i neki krug u obliku potkove.*[44]

Turbe Fatihovog bajtara u Lučini

[43] Ibid., str. 166.

[44] Mehmed Mujezinović, *Islamska epigrafika*..., knj. 2., str. 273.

Na širokoj ravnici ispred turbeta do Drugog svjetskog rata održavala se ženska dova i ženski aliđunski teferič. Od muškaraca bili su prisutni samo imam džamije Esme Sultanije iz Jajca i njegov mujezin. Evo kako je ovaj običaj opisao Mustafa Hasić iz Jajca: *Na meraji pored Lučine i ispred turbeta, bio je običaj odvajkada poštovan sve do početka Drugog svjetskog rata. Na meraji se uz svaki Aliđun održavao ženski teferič na kojemu su bile žene grada Jajca, Pšenika, Golhisara (Jezera), svih dnolučkih sela, Vinca, oba Bešpelja i Cvitovića. Žene, nene, djevojke i muška djeca do sabiluka (do uzrasta spolne zrelosti), sve je teferičilo i veselilo se uz razne igre i trke žena, djevojaka i djece. Tu su žene okretale janjce i kahvenisalo se sa slatkišima. Imam i mujezin Sultan-Esme džamije je sam predvodio golemi džemat svijeta za podne i ikindiju namaz. Ovo je bio divan običaj, možda jedinstven u Bosni. Dok su muški otišli na veliki dernek u Golhisar, dotle se ženskadija veselila i šenlučila, da bi se od ikindije nastavilo u zikrullahu i tako se polahko rasipalo. Svak je uz zikr hrpimice odlazio svojim kućama u svoja sela i Jajce.*[45]

Zaključak

Za vrijeme osmanske uprave u Bosni i Hercegovini najveći broj turbeta podignut je iznad grobova dva tipa evlija: šehida i učenih šejhova. Do početka Drugog svjetskog rata na području Šipova nalazila su se dva turbeta napravljena iznad oba tipa evlija. Torlak Evli-dedi nesumnjivo pripadaju velike zasluge za širenje islama među stanovnicima srednjovjekovnog Sokola kraj kojeg se kasnije razvilo Šipovo. Njegov dugogodišnji predani rad na vjerskom prosvjećivanju ostao je zapamćen u narodnom sjećanju muslimana ovog kraja. Kako bi se sačuvala trajna uspomena na ovog velikana iznad njegovog groba podignuto je turbe koje je s vremenom postalo mjesto ibreta, pouke i dove. Turbe Torlak Evli-dede srušeno je za vrijeme Drugog svjetskog rata i nikada nije obnovljeno.

Sudbina je htjela da svoj dunjalučki, epskim pjesmama ovjenčani život, u blizini Šipova okonča Alija Đerzelez, čuveni bošnjački junak. Alija Đerzelez je bio vitez i megdandžija koji je stoljećima nadahnjivao Bošnjake svojom hrabrošću i junaštvom. Iz poštovanja prema njemu nad njegovim grobom u blizini srednjovjekovnog Sokola podignuto je turbe, a naselje u kojem je ubijen nazvano je po njemu Gerzovo. Nažalost, turbe Alije Đerzeleza u Gerzovu također je srušeno početkom agresije na Bosnu i Hercegovinu 1992. godine i do danas nije obnovljeno.

Torlak Evli-dedo i Alija Đerzelez su personifikacija za prvi, najraniji period širenja islama u Bosni i Hercegovini: jedan je svojim junačkim životom i šehid-

[45] Avdi-kadija Ribić i Mustafa Hasić, *Spisak nekih vakufskih imanja u jajačkom kadiluku kako je zabilježeno u defterima vakufskog povjerenstva u Jajcu,* obrada MIZ Jajce, rukopis, str. 14.

skom krvlju branio granice islamske države, a drugi je unutar tih granica neumorno radio na širenju islama i islamske kulture. Jasno je, dakle, da su rušenjem njihovih turbeta, prvo četnici, a kasnije pripadnici Vojske Republike Srpske, željeli uništiti same temelje na kojima islam u našoj državi počiva. Stoga se, ako Bog da, skora izgradnja ovih turbeta nameće kao obaveza današnjih Bošnjaka koji svoju samosvijest i identitet ne mogu graditi bez uspomene na Torlak Evli-dedu, Aliju Đerzeleza i ono što njihove dvije ličnosti u sebi sublimiraju.

Literatura

Avdi-kadija Ribić i Mustafa Hasić, *Spisak nekih vakufskih imanja u jajačkom kadiluku kako je zabilježeno u defterima vakufskog povjerenstva u Jajcu,* obrada MIZ Jajce, rukopis.
Bojanić Dušanka, "Dve godine istorije Bosanskog krajišta (1479. i 1480) – prema Ibn Kemalu", *POF*, Orijentalni institut, br. XIV-XV, Sarajevo, 1969.
Bubnjević Š. Stevan, "Alija Đerzelez", *Bosanska vila,* br. 4., 16.02.1888.
Bušatlić Ismet, *Kraljevski grad pod sultanima*, MIZ Jajce, Jajce, 2011.
Buturović Đenana, "Gerz Ilijas – Đerzelez prema historijskim izvorima iz XV, XVI i XVII vijeka", *Prilozi za književnost, jezik i folklor*, knj. XLI, sv. 3-4, Beograd, 1975.
Ista, *Bosanskomuslimanska usmena epika*, Sarajevo: Institut za književnost i "Svjetlost", 1992.
Drino Dževad, "Upravno-pravni položaj područja Šipova u osmanskom razdoblju", u: *Bošnjaci Šipova kroz historiju*, Zbornik radova sa prvog naučnog simpozija "Bošnjaci Šipova kroz historiju" održanog 21. novembra 1998. godine u Sarajevu, Zenica: Udruženje intelektualaca Bošnjaka Šipova u izgnanstvu – Zenica, 1999.
Duranović Elvir, "Alija Torlak - između stvarnosti i narodnog vjerovanja", *Godišnjak* BZK "Preporod", god. XVI, Sarajevo, 2016.
Grupa autora, *Islamska zajednica u Bosni i Hercegovini – Monografija*, Sarajevo: Udruženje Ilmije IZ u BiH, 2012.
Hadžijahić Muhamed, *Narodne pjesme o Đerzelez Aliji*, Sarajevo, 1934.
Husić Aladin, "Tvrđave Bosanskog sandžaka i njihove posade 1530. godine", *POF*, br. 49., Orijentalni institut, Sarajevo, 2000.
Kunić Mirsad, "Usmenoepska dimenzija junaka Đerzelez Alije", *Gradina* – Zbornik za zaštitu, proučavanje i promociju kulturno-historijskog, običajnog i prirodnog naslijeđa, god. I, br. 1., Zenica:Udruženje KPS "Baton", 2012.

Milišić Senija, "Drugi svjetski rat i genocid nad Bošnjacima Šipova 1941-1945. godine", u: *Bošnjaci Šipova kroz historiju*, Zbornik radova sa prvog naučnog simpozija "Bošnjaci Šipova kroz historiju" održanog 21.novembra 1998. godine u Sarajevu, Zenica: Udruženje intelektualaca Bošnjaka Šipova u izgnanstvu – Zenica, 1999.
Mujezinović Mehmed, *Islamska epigrafika Bosne i Hercegovine*, knj. 3., Sarajevo: Sarajevo Publishing, 1998.
Nacionalni sastav stanovništva rezultati za Republiku po opštinama i naseljenim mjestima 1991., Sarajevo, 1993.
Niškanović Miroslav, "Ilindanski dernek kod turbeta Djerzelez Alije u Gerzovu", *Novopazarski zbornik*, br. 2, 1978.
Olesnicki Aleksije, "Tko je zapravo Alija Đerzelez?", *Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena*, knj. XXIX, sv. 1, JAZU, Zagreb, 1933.
Isti, "Još o ličnosti Đerzelez Alije", *Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena*, knj. XXIX, sv. 2, JAZU, Zagreb, 1934.
Isti, "Bošnjak Hadum Jakub, pobjednik na Krbavskom polju g.1493.", *Rad JAZU*, 1938. godine, knj. 264., Zagreb, 1938.
Pečevija Ibrahim Alajbegović*„ Historija 1520-1576.*, Sarajevo: El-Kalem i Orijentalni institut Sarajevo, knj. 1., 2000.
Popis stanovništva, domaćinstava i stanova u Bosni i Hercegovini, 2013. rezultati popisa, Sarajevo: Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine, 2016.
Redžić Husref, *Srednjovjekovni gradovi u Bosni i Hercegovini*, Sarajevo: Sarajevo Publishing, 2009.
Hazim Šabanović, *Bosanski pašaluk, postanak i upravna podjela*, Sarajevo: Svjetlost, 1982.
Šabanović Hazim**,** *Krajište Isa-bega Ishakovića, Zbirni katastarski popis iz 1455. godine*, Sarajevo, 1964.
Šabić Dževad, "Legende i priče Bošnjaka Šipova", u: *Bošnjaci Šipova kroz historiju*, Zbornik radova sa prvog naučnog simpozija "Bošnjaci Šipova kroz historiju" održanog 21. novembra 1998. godine u Sarajevu, Zenica: Udruženje intelektualaca Bošnjaka Šipova u izgnanstvu – Zenica, 1999.
Šabić Dževad, "Društveno-ekonomske prilike, ostaci materijalne kulture, etimološko nasljeđe Bošnjaka Šipova iz osmanskog razdoblja", u: *Bošnjaci Šipova kroz historiju*, Zbornik radova sa prvog naučnog simpozija "Bošnjaci Šipova kroz historiju" održanog 21. novembra 1998. godine u Sarajevu, Zenica: Udruženje intelektualaca Bošnjaka Šipova u izgnanstvu – Zenica, 1999.

Turbeta Alije Đerzeleza i Torlak Evli-dede – kultna mjesta muslimana Šipova i okolice

TURBE OF ALIJA DJERZELEZ AND TORLAK EVLI-DEDE - CULT PLACES OF MUSLIMS IN ŠIPOVO AND SURROUNDINGS

Elvir Duranović

Summary

This paper deals with two interesting figures from the history of Bosniaks: Torlak Evli-dede, erudite imam and educator and Djerzelez Alija, a famous hero celebrated in numerous Bosniak epic poems. On the basis of the published material, sources and national tradition, the author introduces us to the biographies of these persons, paying attention to their contribution of spreading and preservation of Islam in our area, which was decisively influenced to decision to build *Turbe* (domed burial sites) above their graves, that in time, became cult places of Muslims in Šipovo and surroundings. Unfortunately, these two domed burial sites were destroyed at the beginning of the Second World War and during the aggression on Bosnia and Herzegovina and have not been restored up to the present. Therefore, bearing in mind the importance that Torlak Evli-dede and Djerzelez Alija had for Bosniaks collective identity, the author concludes the paper with a recommendation to restore their domed burial sites as soon as possible and thus to save the memories of the first period of spreading Islam in our country.

Key words: Djerzelez Alija, Torlak Evli-dede, medieval Sokol, Šipovo, Gerzovo, Volari, *Turbe*, rain prayer, Aliđun, epic hero, spread of Islam in Bosnia and Herzegovina